

Розділ I. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12

О.М. Литвинюк

**ПРО КОНЦЕПЦІЮ ПРАВОВОГО ЕКОНОМІЗМУ
РИЧАРДА ПОЗНЕРА (ФІЛОСОФСЬКО-
КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ РОЗДУМУВАННЯ
НА ТЛІ ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ)**

У статті надано короткий огляд філософсько-правової концепції правового економізму сучасного американського правознавця Р. Познера в контексті проблем України, породжених значною мірою редукованими економічними ідеологемами марксизму як жорсткої форми юридичного позитивізму, що має культурно-історичні підмурки в азійських підходах до організації суспільного життя. Ці ідеологеми протистоять принципам гуманізму, але їх подолання може базуватися на сучасних тлумаченнях значення економіки для права й економічних методів для пізнання права.

Ключові слова: *право, економіка, економічний правовий (юридичний) позитивізм, марксизм, правовий економізм, культура, культурологічний підхід у правознавстві.*

В статье представлен краткий обзор философско-правовой концепции современного американского правоведа Р. Познера в контексте проблем Украины, в значительной степени порожденных редуцированными экономическими идеологиями марксизма как жесткой формы юридического позитивизма, который основывается на культурно-исторических основаниях азиатской организации общественной жизни. Эти идеологии противостоят принципам гуманизма, но их преодоление может базироваться на современных толкованиях значения экономики для права и экономических методов для познания права.

Ключевые слова: *право, экономика, экономический правовой (юридический) позитивизм, марксизм, правовой экономизм, культура, культурологический подход в правоведении.*

In the article it is shown a brief outline of philosophical and legal conception of modern American lawyer R. Posner in the context of Ukraine's problems, which are considerably raised by the reduced economical ideologems of Marxism as a tight form of juridical positivism, which is based on cultural and historical foundations of Asian organization of social life. These ideologems confront to principles of humanism, but their overcoming may be based on the present interpretations of meaning of economics for the law and economical methods for the law cognition.

Key words: *law, economics, economical and legal (juridical) positivism, Marxism, legal economism, culture, cultural approach in jurisprudence.*

Наявна ситуація в Україні, яку значною мірою характеризує відчутне відродження редукованого економічного мислення радянського зразку, що мав назву "марксистського" (хоча це не є вірним у відношенні до автентичного марксизму¹), відроджує й позиції економічного правового позитивізму. Для тих, хто отримав освіту в радянських вищих навчальних закладах не треба додатково пояснювати "ази" ідеологічної схеми, вивченню якої кожен присвятив багато часу, оскільки на кожному курсі були навчальні дисципліни, іноді водночас декілька, де знов і знов повторювалися напів-романтичні і водночас напів-утопічні постулати, які в лєнінсько-сталінському варіанті (розрахованому на свідомість "гегемона" – пролетаріату, переважно в загальні неписьменних людей) намагалися розмаїття й багатогранність життя підігнати під досить зашкарублі схеми. Що це означало в реальному житті – відчули надто багато народів, "розвернених" до своїх архаїчних культурних і суспільних витоків, які в ХХ столітті вже не могли не мати вигляду не кримінального, оскільки людство поступово, під впливом гуманістичних принципів усе більше дій переводило в царину неприйнятної й злочинної. Наприкінці ХХ століття в умовах свободи переважаюча більшість людей типу "хомо-советікус" (О. Зинов'єв) виявилися неспроможними на відповідальні вчинки при створенні етнонаціональних держав на теренах колишнього Радянського Союзу. Люди знов поринули в хаос минувшини, про яку мов би й позабули, але біологічне, тваринне переважило культурні надбання, значною мірою порушені злочин-

¹ Див.: Чайка Т. Бесіди з Кримським. Читаючи Гегеля і Маркса // Філософська думка. - 2011. - № 3. - С. 103-111.

но-репресивною владою азійського типу, що спиралася на нав'язані свідомості ідеологічні міфи пан-економічного тлумачення будь-яких суспільних процесів. Нагадаємо, що в цій інтерпретації і право, і держава мали "відмерти", але остання (держава) набула гіпер-міці, а перше (право) їй підкорилося так, що це переважило будь-які "фанфаронство та сервільну нахабність" Р. Ієрінга¹, загострений пієтет перед владою Дж. Остіна, вишуканий нормативізм Г. Кельзена та інших над-позитивістів, у яких людина зникала під пресом знеособленої волі Левіафанів, що були все більш ненажерливими і за суттю своєю вкривалися тінню Шан Яна: навіть смерть через убивство ставало чи не найважливішим "правом" звичайної людини. Повторимо: основою пояснення такого стану, коли рабство стає благом (таким воно і постає в порівнянні з безглуздою смертю), був саме жорсткий економічний детермінізм марксистського зразку, оформленого в над-агресивну більшовицьку оболонку дикої азіатчини.

Але відкидати економічну детермінацію суспільних процесів, зокрема правових, було б іншою крайністю, яку можна назвати ідеалістичним радикалізмом, тому виглядає сьогодні досить актуальним ознайомлення з існуючими в сучасній філософсько-правовій думці міркуваннями щодо взаємовідношення економіки і права. Марксів жорсткий економічний детермінізм примушував право розуміти насамперед як репресію стосовно певних шарів населення, визначення яких було доволі штучним, але в цьому визначенні панував імператив ворожості. Після розширення смислової бази розуміння і економіки (насамперед капіталістичної), і права (в його раціоналістичному напрямку розвитку) М. Вебером зростає частка соціологічних чинників в його розумінні, вельми цікавими є також апеляції Є. Ерліха до суспільства та його культурних основ (майже в дусі "Історичної школи права" в Німеччині), а потім, уже в середині ХХ століття, Р. Паунд знов повертається до класичного для теорій Нового часу поняття індивіда, але вже з точки зору його потреб. Такий підхід мав вплив не тільки на потужну течію американського

---

¹ Див.: Соловьев Э.Ю. Гуманитарно-правовая проблематика в философской публицистике В.С. Соловьева // Соловьевский сборник: Материалы международной конференции "В.С. Соловьев и его философское наследие" /Под ред. И.В. Борисовой, А.П. Козырева. - М.: Изд-во "Феноменология-Герменевтика", 2001. - С.38.

правового реалізму¹, а й на світову правничу думку, включаючи й вітчизняну².

Навіть з точки зору буденної свідомості та здорового глузду заперечення значення економічної складової соціального життя та впливу її на всі його сфери є суцільною нісенітницею, але йдеться про те, що редукувати ці сфери лише до економіки є не тільки наївним, але й небезпечним. До речі, для нас також небезпечною є й досі редуковане поняття економіки (зведене фактично лише до виробництва і безпосередньо пов'язаних з ним елементарних форм обміну), над розумінням якого також тяжіє надто впливова спадщина вже згадуваної ідеології псевдо-марксизму. Якщо гранично коротко, то це є одним з чинників не тільки постійного відродження примітивізованих форм буття (що частково долається впливом ззовні – у взаєминах з цивілізованим світом), а й суцільною криміналізацією цих форм. Але це є окремою темою, проблемне поле якої потребує не тільки неупередженого дослідження (включаючи юридичні його аспекти), а й неабиякої громадянської мужності, зважаючи на загальний суспільний контекст, що склався й існує в країні.

Що ж є правовим економізмом і чому нам важливо ознайомитися з концепцією його провідного теоретика і практика сучасного американського правознавця Річарда Познера? Метою цієї розвідки є короткий огляд філософсько-правової концепції одного з найвідоміших теоретиків і практиків правового економізму (Richard Posner, b. 1939), одна з головних праць якого "Проблеми юриспруденції" вийшла друком у 1990 році в найпрестижнішому науковому центрі

---

¹ Видатні американські правознавці, переважно судді за фахом (О. Голмс, Дж. Бінгем, Дж. Френк, К. Левеллін та ін.), які вважали головною проблемою існування права і вирішували її в площині судочинства. Їхні погляди, що об'єднувалися скептицизмом стосовно загальновизнаної на той час правової теорії, склалися в першій половині-середині ХХ століття. "Скандинавська школа правового реалізму" тих же часів (А. Гагерстрьом, К. Олівекрона, А. Росс та ін.) значну увагу приділяли психологічним підвалинам права. Див.: Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність: Навчальний посібник. - К.: ВД "Стилос": ПЦ "Фоліант", 2003. - С. 244-278. Про сучасний розвиток поглядів на право деяких представників цього напрямку див., напр.: Максимов С.І. Філософія права: сучасні інтерпретації: Вибр. праці: статті, аналітичні огляди, переклади (2003-2010). - Х.: Право, 2010. - С.143-189.

² Ще за радянських часів "потребовий підхід" у дослідженні соціальних явищ, включаючи – і насамперед – право, було розроблено П. Рабіновичем (Див.: Рабінович П.М. Социалистическое право как ценность. - Львов, 1985).

світу - Гарвардському університеті¹. Він є автором й інших досліджень, переважно монографій, де розглядаються питання взаємовідносин і взаємодії економіки і права² (про ці його праці надає відомості відомий український філософ В. Кузнецов³).

Дослідження "Проблеми юриспруденції" стало доступним для вітчизняного читача на початку 1990-х років після набуття незалежності Україною й іншими колишніми республіками СРСР. Потім було здійснено переклад українською мовою⁴, на який в основному ми й будемо спиратися. Є також російський переклад його першої монографії, де було викладено його теорію правового економізму⁵. Її було написано в 1973 році і в 2003 році вийшло друком 5-те видання.

Почнемо з найзагальнішого обґрунтування позиції американського дослідника, який звертає увагу на те, що внутрішні потреби судочинства спонукали "мислячих юристів" звернутися до проблеми внутрішньої автономії закону, яку методами суто юридичного аналізу стало неможливо вирішувати, оскільки, як він висловлюється, вони "були надто малопотужними, щоб надати фахівцям можливість ефективно впоратися з труднощами, які поставали перед ними (можливо, такими вони є й нині)"⁶. Звертаємо увагу наших юристів на наступне міркування Р. Познера, яке є фактично культурологічним. Він порівнює причини сучасних пошуків правознавців у межах своєї галузі з причинами, які змушують композиторів писати атональну музику, художників - відмовлятися від канонів образотворчого мистецтва тощо. Для неординарних митців, які досконало володіють технікою своєї праці (нагадаємо, що останнє також визначається як мистецтво незалежно від галузі діяльності), небажання і немож-

---

¹ Див.: Posner R. *The Problems of Jurisprudence*. - Cambridge: Harvard University Press, 1990.

² Див.: Posner R. *Economic Analysis of Law*. - 5th ed. - N.Y.: Aspen Law & Business, 1998; Posner R. *Economics of Justice*. - Cambridge: Harvard University Press, 1983; Posner R. *The Federal Courts: Challenge and Reform*. - 2th ed. - Cambridge: Harvard University Press, 1996; Posner R. *Law and Legal Theory in England and America*. - N.Y.: Oxford University Press, 1996; Posner R. *Overcoming Law*. - Cambridge: Harvard University Press, 1995.

³ Див.: Кузнецов В.І. *Філософія права. Історія та сучасність*: Навчальний посібник. - К.: ВД "Стилос"; ПЦ "Фоліант", 2003. - С.358.

⁴ Див.: Ричард А. Познер. *Проблеми юриспруденції* /Пер. з англ. С. Савченка. - К.: Вид-во "Акта", 2004.

⁵ Див.: Познер Р.А. *Экономический анализ права*: В 2-х т. /Пер. с англ. под ред. В.Л. Тамбовцева. - М.: Экономическая школа, 2004.

⁶ Ричард А. Познер. *Проблеми юриспруденції* /Пер. з англ. С. Савченка. - К.: Вид-во "Акта", 2004. - С.421.

ливість залишатися лише "імітаторами" спрямовує їх на новаторські пошуки, що і робить їх справжніми лідерами. Це відчуття, як зазначає Р. Познер, а також "через розвиток супутніх дисциплін в 60-х роках з'явився новий гатунок юридичних знань – свідоме достусування до традиційних юридичних проблем інших дисциплін, скажімо, економіки чи політичної та моральної філософії"¹. Тобто, йдеться не про пряомлінійний економічний детермінізм, а про мислення права як одного з феноменів культури, аналогічний іншим її феноменам, що дозволяє методологічно обґрунтувати використання методів дослідження одного феномену до іншого. Р. Познер зазначає, що виокремлення такого підходу був і зараз є частиною величезного розвитку академічних досліджень у Сполучених Штатах Америки, що допомагає "зітерти грань між дисциплінами", а далі він робить надзвичайно важливий висновок стосовно того, що це перетворює "міждисциплінарну роботу в багатьох галузях радше за норму, ніж виняток"². Таким чином, підкреслює американський правознавець (мов би звертаючись до багатьох наших фахівців, і не тільки юристів), "твердження, що якась галузь має прагнути залишатися автономною, нині виглядає вже як анахронізм"³.

Від себе зазначимо лише, що цей надзвичайно талановитий автор не уникнув притаманного американським дослідникам "американо-центризму", точніше навіть "США-центризму" (багато в чому виправданого, зважаючи на величезні досягнення їхньої науки завдяки розумінню і вмінню підтримати людський творчий потенціал⁴), оскільки у викладеній загальній позиції легко знайти не тільки результати досягнень суспільствознавства американського, а й європейського, зокрема, як найбільш відомий приклад, можна навести концепцію німецького філософа і культуролога О. Шпенґлера. Втім, йдеться

---

¹ Ричард А. Познер. Проблеми юриспруденції /Пер. з англ. С. Савченка. – К.: Вид-во "Акта", 2004. – С. 422.

² Там само.

³ Там само.

⁴ "Захист здібностей і дарувань – найперша турбота державного правління", відзначав ще 4-й Президент Сполучених Штатів Дж. Медісон (Див.: Скиба В.І., Горбатенко В.П., Туренко В.В. Вступ до політології. Екскурс в історію правничо-політичної думки /За ред. В.І. Скиби. – К.: Основи, 1996. – С. 213), і ця теза є імперативною не тільки для держави, а й для приватних структур, хай там і переважають утилітарні міркування. Порівнювати таке ставлення до талантів і до просто здібних людей в країнах "вторинних культур", тобто крайні-споживачів, до яких, звичайно ж належимо й ми, немає сенсу, тим більш зважаючи на декларативно-демагогічний ідеологічний антураж та відповідну риторичку.

не про це, а про взаємовідносини та взаємовплив економіки і права в інтерпретації Р. Познера.

Взагалі правовий економізм як напрям у правознавстві свої витоки має у вченні видатного італійського соціолога В. Парето і його спрямованість можна схарактеризувати як оптимальне використання права в умовах ринкової економіки з точки зору раціональності, гуманізму і справедливості. На думку В. Кузнецова, для правового економізму є характерними три тези¹ (в яких, додамо ми, можна побачити світоглядні коріння утилітаризму ще класичного – Бенґамо-вого).

Першою є та, що фактичними підставами, на які спираються правники, ухвалюючи правові рішення й обґрунтовуючи доцільність існування правових інститутів, є саме утилітарні міркування, тобто, виправданими є лише ті рішення й інститути, за допомогою яких можна досягнути максимального блага (багатства, щастя) у суспільстві й водночас звести до мінімуму страждання². Друга констатує, що індивід діє раціонально заради максимального задоволення своїх бажань та інтересів. Третя, уже суто економічна (або переважно економічна на відміну від двох перших, переважно морально-філософських), стверджує, що для кількісної характеристики (квантифікації) понять блага й рівня заінтересованості індивіда в тому чи іншому виді блага використовуються теоретичні моделі й емпіричні методи економіки.

Вільний ринок завдяки прозорості та відомим усім правилам чесної гри дозволяє як індивідам, так і суспільству в цілому вигравати матеріально і таким чином примножувати кількість благ і щастя. Зважаючи на визначальну роль угоди в системі взаємовідносин на вільному ринку її розглядають як справедливу завдяки добровільності укладання (класичне положення теорій природного права Нового часу). Далі пропонуються певні критерії для порівняння економічного становища учасників до і після реалізації угоди. Якщо після угоди воно стало кращим хоча б в одного з учасників, а в інших не погіршилося, воно називається "кращим за Парето". Якщо воно не може бути кращим, ніж склалося, воно називається "оптимальним за Парето". Але оскільки в реальному житті майже завжди хтось виграє,

¹ Див.: Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність. – С. 314.

² Тут, безперечно, відчувається також і вплив морально-світоглядної позиції їхнього сучасника, видатного критика тоталітаризму К.Р. Поппера. Див., напр., вступні розділи до його класичної праці "Відкрите суспільство та його вороги" (будь-яке видання).

а хтось програє, останній критерій було модифіковано Н. Калдором та Дж. Хіксом, і цей критерій було названо їхніми іменами. За "критерієм Калдора - Хікса" угода (наприклад, законодавчий акт, судові рішення) "поліпшує добробут суспільства, якщо сторони, які виграли внаслідок її реалізації, здатні компенсувати програш сторонам, становище яких погіршилося"¹. Цей критерій є основою значної частини економіко-правового аналізу законодавчих і судових рішень з метою їхнього обґрунтування.

Інші представники правового економізму посилюють раціональну і гуманістичну складові взаємодії економіки і права. Так, А. Пігу доводить, що для функціонування ефективної економіки обов'язково має бути правове регулювання відшкодування збитків, що їх спричиняють суб'єкти підприємницької діяльності окремим індивідам, суспільству і природі (накопишньому середовищу). А згідно "теорему Р. Коуза", в якій описується взаємозв'язок ринку і розподілу юридичних прав, за будь-якого вихідного розподілу прав власності, саме вільний ринок веде до економічно найефективнішого їх розподілу². Правовий економізм має досить великий вплив на загальне право США, має він і критиків, які, зокрема, не погоджуються з вимірюванням усіх людських цінностей у грошово-вартісному вимірі, а також за зведення правового підходу до економічного тощо.

Р. Познер пов'язує зростання багатства (матеріальні й нематеріальні цінності, а також послуги) країни з рішеннями судів у загальноправових питаннях. Останні і суддями, і посадовими особами повинні вирішуватися з точки зору "максимізації" загального багатства суспільства, дотримання таких принципів є також критерієм оцінки справедливості цих рішень. Тут доречно буде згадати точку зору іншого знаного американського правознавця (хоча й не представника правового економізму) Т. Оноре стосовно неможливості розбудови правової держави і панування права в бідній країні³, зауваживши щодо очевидної дієвості (а також діалектичності) позицій і принципів представників правового економізму: вони вказують, що "надбудова" (в марксистській термінології) у вигляді правової системи є фактично і "двигуном", і "акумулятором", і "передаточним механізмом" економіки як основи добробуту. Морально-філософські

¹ Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність. - С. 315.

² Див.: Там само. - С. 315-316.

³ Див.: Оноре Т. Про право. Короткий вступ /Пер. з англ. Н. Комарова. - К.: Вид-во "Сфера", 1997. - С. 31.

(світоглядні) принципи, втілені через право в економіку, стають надзвичайно плідними як прояв суто культурної взаємодії індивідів. І тому справедливе законодавство й судочинство матеріалізуються не тільки в непряму, а й у пряму сенсі цього слова: бідні країни значною мірою є тим, що ми можемо назвати "територіями нещастя"¹ саме з цих причин.

Звичайно, це є дещо спрощеним викладенням певних ідей і правового економізму, і Р. Познера, тим більше, що в "Проблемах юриспруденції" ми вже бачимо не таке пряме зіставлення економіки і права. Ця книжка є фактично варіантом підручника з філософії права, про що автор говорить у "Передмові". Його відверта позиція відбивається і в стилі викладення думок, і в підході до юриспруденції, яку він називає "чудовою наукою", яка не має бути "власністю виключно купки юристів-теоретиків, котрі в ній спеціалізуються"². Познер намагається розглядати проблеми правознавства, як він висловлюється, "без непотрібних пієтету та лицемірства, котрі так часто характеризують дискусії щодо права"³.

В. Кузнецов зазначає, що погляди Р. Познера щодо значення економічних чинників права зазнали певної еволюції: від досить наполегливого опертя на них він потім дещо пом'якшує характер своїх тверджень. Але, як на наш погляд, актуальними залишаються його міркування стосовно взаємодії системи "держава - право - економіка", згідно яких перша (держава) через своїх службовців може лише частково моделювати ринкові механізми, визначаючи як різні сторони комерційних угод оцінюють ті чи інші товари. Він указує, що тому державні правові акти (і це те найбільше, на що вони спроможні) мають створити умови, за яких суспільство може наблизитись до того обсягу багатства, який би створив ринок, якби не було трансакційних витрат. Або, іншими словами, державне втручання в ринок заради забезпечення його ефективності є виправданим тільки тоді, коли

¹ Таке наше визначення не є емоційним, а спирається на відому офіційну статистику, згідно якої, наприклад, Україна з грудня 2009 року є найбіднішою країною Європи, зважаючи, звичайно, не на кількість багаттів, а на вартість НВП на одну людину (мізерний показник) і кількість населення "за межею бідності" згідно євростандартів (більше 80% станом на початок 2012 року). Додатковим (і красномовним) показником є кількість українців-заробітчан за кордоном (навіть за офіційною статистикою приблизно 7 мільйонів).

² Ричард А. Познер. Проблеми юриспруденції / Пер. з англ. С. Савченка. - К.: Вид-во "Акта", 2004. - С. 6.

³ Там само. - С. 6.

великі трансакційні витрати унеможливають звичайні ринкові угоди між учасниками¹. З чого можна зробити досить важливі проміжні висновки: зробимо тут спробу сформулювати такі. Перший, ретроспективний. Це конкретизація ліберальних засад взаємодії держави і суспільства в економічній галузі, які було сформульовано ще Дж. Локом та І. Кантом, а також американськими діячами часів боротьби за незалежність (Дж. Отіс, Б. Франклін, Т. Пейн, Т. Джеферсон, Б. Раш та ін.). Другий, актуальний (для нас). Це якась генетична неспроможність суспільства і держави на рідних теренах надати свободу творчій та активній особистості й постійний крен у кримінал, оскільки він стає реакцією на обмеження свободи. З іншого боку – це й розуміння свободи як свавілля без відповідальності, і тоді питання і державні, і правові, і економічні (як і всі інші) стають перш за все питаннями культури, точніше рівня та спрямованості її розвитку. Третій, перспективний (може певною мірою й утопічний). Це можливість завдяки освіті та відомому тиску ззовні (маються на увазі правові держави) стане можливим розворот і нашої країни в бік цивілізованого світу, де держава, право та економіка, навіть за умов криз та негараздів, залишаються спрямованими на людину й антропологічний чинник права є визначальним.

Р. Познер, як зауважувалося вище, з часом починає розглядати економічний метод аналізу права як вельми ефективну, але одну з можливих форм нормативного мислення про право, яку доповнюють насамперед ліберальні та прагматичні підходи. Цей метод розглядається як інструмент створення та перевірки моделі людської поведінки, який може допомогти в її прогнозуванні та регулюванні. Кінець-кінцем він обґрунтовує думку про те, що для створення кращих правових норм законодавці повинні використовувати методи різних соціальних наук, включаючи економіку. Структура і зміст "Проблем юриспруденції" якраз і відбиває таку його позицію. Книга має п'ять частин, де в перших чотирьох автор досліджує спроби забезпечити право, як він висловлюється, "задовільним філософським підґрунтям", а в останній розбираються підходи, "головною рисою котрих є переконання, за яким такого підґрунтя не існує"². Перша частина має назву "Епістемологія права", друга – "Онтологія права", третя, присвячена герменевтиці права, – "Ще раз про тлумачення". Викладенню засад

¹ Див.: Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність. – С. 316.

² Ричард А. Познер. Проблеми юриспруденції / Пер. з англ. С. Савченка. – С. 36.

права з точки зору правового економізму присвячено частину "Матеріальне правосуддя" і деякі сторінки частини під назвою "Юриспруденція, позбавлена будь-якого підґрунтя".

У четвертій частині фокус уваги переноситься з метафізики та герменевтики на етику та політичну філософію, в ній розглядаються різні концепції правосуддя, які можна використовувати при здійсненні юридичних розслідувань. Економічний аналіз права полягає в наданні праву такої форми, яка б відповідала економічним нормам, що зближує його з природноправовими концепціями. Свій підхід Р. Познер схарактеризовує так: він "полягає в тому, що люди всіма своїми діями й рішеннями намагаються раціонально максималізувати власне задоволення"¹, а раціональність, уточнює автор, це є узгодження засобів із цілями. Хочемо звернути увагу ще й на таке зауваження американського правознавця, як те, що він допускає, що "економічна теорія здатна посутньо допомогти з розв'язанням численних філософських проблем у царинах епістемології й онтології"², а також на його дослідження взаємодії права і літератури³, здійснене ним також і в окремій монографії ("Право і література. Неправильно зрозумілі відношення"⁴), що, безперечно, надає можливість зарахувати його до прибічників культурологічного підходу (в душі згадуваного вже О. Шпенглера). Тобто, йдеться про єдність культури як феномена людського духу та про її, культури, різні прояви або аспекти, що можна систематизувати (як то свого часу зробив Аристотель стосовно визначення наук згідно предметної сфери) в різні сфери діяльності чи то мислення (звичайно ж, пов'язані одна з одною).

Також одна з одною пов'язані дії та спрямованість мислення в одній сфері, у цьому випадку правовій, а Познер таким зв'язкам надає не тільки економічної форми, але й обґрунтовує цей підхід насамперед з логічної, а також з інших, передусім етичної, точок зору. Починаючи з проблем інституціональних, він прослідковує й економічне підґрунтя політичних змагань для формування законодавчих органів (вибори), включаючи питання привілеїв, яке він образно називає "безкоштовним проїздом" і яке є не тільки надзвичайно

¹ Ричард А. Познер. Проблеми юриспруденції / Пер. з англ. С. Савченка. - С. 346.

² Там само. - С. 362 (виноска 15).

³ Див.: Там само. - С. 385-395.

⁴ Див.: Posner R. Law and Literature. A Misunderstood Relation. - Cambridge: Harvard University Press, 1988.

важким і болючим, а й таким же важливим¹. Доречно тут буде згадати влучний термін сучасного литовського філософа права А. Вайшвілі, який доводить, що привілеї є "агресією проти суспільства"². До речі, законодавців Р. Познер називає, як і всіх інших людей, "раціонально мислячими максимізаторами свого задоволення", які, втім, можуть отримувати це задоволення за рахунок інших. Бар'єром же на шляху переважання суспільства такими ситуаціями є незалежний суд, бар'єром не єдиним, але найбільш дієвим. Надаючи тлумачення словосполученню "максималізація багатства" Р. Познер досить популярно розтлумачує логіку економічних процесів, які через угоди набувають правового статусу і відзначає тут велику роль загального права, яке має вплив і на ґрунтовні положення права карного, незважаючи на переважно статутний характер останнього³. Зважаючи на особливості правової системи США, зокрема значення прецедентного права, а, значить, і відповідної ролі незалежного (хоча, як зауважує Познер, і не ідеального) судочинства, правознавець, спираючись на свій економічний аналіз права, доводить, що "за ефективного розподілу праці між законодавчою і судовою гілками влади законодавці задовольняють попит суспільних груп на перерозподіл багатства, а судді - вдовольняють ширший суспільний попит на ефективні правові норми, що регулюватимуть рівень безпеки, сферу власності та проведення операцій"⁴.

Це коротке ознайомлення з деякими концептуальними положеннями однієї з найвпливовіших сьогодні правових теорій наводить на деякі роздумування стосовно нашої держави, яка, маючи неабиякий економічний потенціал, тримає свій народ у злиднях, створивши фактично ситуацію "штучної бідності" для переважної кількості людей. З політологічної точки зору це є відвертим продовженням радянської традиції утримання людей на рівні виживання, особливо це стосується інтелігенції, тобто найбільш активної та мислячої частини населення, від якої нечиста на руку влада завжди чекає опору. З

¹ Ричард А. Познер. Проблеми юриспруденції /Пер. з англ. С. Савченка. - С. 347.

² Див. про це докладніше: Вайшвіла А. Правовой персонализм (к поиску современного правовопонимания) // Личность и правовое регулирование: творческие поиски раскрепощенного сознания (философия права на постсоветском пространстве): Монография /А. Вайшвила, А.И. Левченков, А.Н. Литвинов, М.А. Тюренков. - Луганск: РИО ЛГУВД, 2006. - С.8-29.

³ Див.: Ричард А. Познер. Проблеми юриспруденції /Пер. з англ. С. Савченка. - С. 350.

⁴ Там само. - С. 353.

культурологічної точки зору ми маємо тут вікову традицію рабства різного типу (у нас найбільш популярним та впливовим було кріпацтво), яка доводить переважаючу належність нашої культури до східного ареалу культур азійського (причому вже не сучасного) типу, коли статки й матеріальний добробут може бути результатом переважно не чесної праці, а хитрощів, обману, приховано чи відверто кримінальних дій тощо. Можна схарактеризувати наше "маємо те що маємо" і з філософсько-світоглядної, етичної тощо точок зору, але для раціонально мислячої людини важливо зрозуміти, що всі наші негаразди мають конкретні прізвища, ім'я та по-батькові, що серед цих імен є також й ім'я людини, яку кожен бачить, дивлячись у дзеркало, хоча головних творців і економічних, і правових, й інших процесів, що довели країну до такого жалюгідного стану, ми зазвичай бачимо на телеекранах. Стосовно ж вищевикладеного мабуть слід зазначити, що зв'язок нашого права з економікою, у порівнянні з тим, що говорить Ричард Познер про американське право та економіку, знаходиться в такому ж відношенні, як і поняття ринок як змагання за чесними правилами з поняттям базару на українських теренах, незважаючи на надписи "ринок" на вході до них: американський правознавець зовсім не мав на увазі включати в поняття економіки корупційні дії та "другий план" вказівок, пов'язаних зі справді безладом у відношенні права та економіки, який панує в Україні і який неможна уявити ані раціональному розуму, ані просто здоровому глузду (згадаємо лише про компенсаційні виплати учасникам ліквідації аварії на ЧАЕС, які чомусь називають пільгами, а також над-пільги законодавців, які часто-густо навіть на з'являються на робочі місця, грубо порушуючи трудове законодавство). Втім, це вже інше питання, яке неймовірно підвищує ступінь актуалізації теорії Р. Познера і взагалі концептуальних положень та висновків правового економізму в цілому для нас. А якщо додати сюди ще й те, що коється в сфері науковій та освітній, то засяють якнайскраїше його не тільки філософсько-правові та суто юридичні ідеї й міркування, а й численні культурологічні екскурси набувають неабиякої ваги. Іншими словами, подолання і марксистських, і псевдо-марксистських ідеологем має сприяти гуманізації нашого суспільства і права зокрема. Одним з напрямків такої роботи вбачається той, який накреслено в дослідженнях правників давно визнаної в світі школи правового економізму, зокрема її найцікавішої постаті та, безсумнівно, найталановитішого представника Р. Познера.

І наостанок таке (щод упередити звичайний скепсис так званих "практиків" стосовно теоретичних, а тим більше філософсько-світоглядних положень права). Професор Ричард Ален Познер - не тільки один з найвпливовіших теоретиків і філософів, але є й федеральним суддею США, тобто має найвищий в цій сфері діяльності чин. Він працює на різних посадах у судах більше 30 років і за ці роки написав майже 40 монографій і безліч статей¹.

УДК 122/129

О.О. Кваша

**ІСТОРИЯ СТАНОВЛЕННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ КАТЕГОРІЙ
ПРИЧИННОСТІ ТА ДЕТЕРМІНІЗМУ**

У статті доведено, що філософське розуміння детермінізму у своїх витоках зводилось до причинності. Історичний аналіз категорій причинності та детермінізму на різних етапах розвитку філософської думки свідчить, що причинність залишається тим активним компонентом детермінації, який відбиває її суть

Ключові слова: *причинність, детермінізм, породження, активність.*

В статье доказано, что философское понимание детерминизма в своих истоках сводилось к причинности. Исторический анализ категорий причинности и детерминизма на разных этапах развития философской мысли свидетельствует, что причинность остается тем активным компонентом детерминации, который отражает ее суть.

Ключевые слова: *причинность, детерминизм, порождение, активность.*

It is well-proven in the article, that the philosophical understanding of determinism in the sources was taken to the causality. The historical analysis of categories of causality and determinism testifies on the different stages of development of philosophical idea, that a causality remains the that active component of determinacy, which reflects its essence.

Key words: *causality, determinism, generation, activity.*

¹ Автор цих рядків висловлює щирі вдячності ад'юнкту Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (нині - слідчому СВ Жовтневого РО ЛГУ УМВС України в Луганській області) старшому лейтенанту міліції Ганні Маслові (науковий керівник - заслужений юрист України О.І. Левченко) за надані матеріали і допомогу в перекладі окремих текстів Р. Познера.